

Ohlédnutí za minulostí

Sociálno-pedagogické aspekty v diele J. A. Komenského

Jolana Hroncová

Úvod

Jan Amos Komenský (1592–1670) patrí k najvýznamnejším postavám európskej kultúry, filozofie, teológie a najmä pedagogiky, čo sa odráža aj v skutočnosti, že 400. výročie narodenia Učiteľa národov sa slávilo v roku 1992 na celom svete pod patronátom UNESCO. Komenský bol zakladateľom pedagogického systému, vďaka ktorému sa v 17. storočí pedagogika osamostatnila a vyčlenila z rámca filozofie. Preslávili ho najmä didaktické práce (predovšetkým *Janua linguarum reserata*, *Janua linguarum vestibulum*, *Didactica magna*, *Orbis sensualium pictus*, *Schola ludus*), ktoré mu priniesli svetovú slávu a ktoré sa v mnohých krajinách sveta začali využívať už počas jeho života. V jeho diele je však aj silný sociálno-pedagogický aspekt, ktorý zatiaľ nie je z pozície sociálnej pedagogiky, a osobitne pedagogiky sociálnej starostlivosti ako jej súčasti, dostatočne preskúmaný.

1 Sociálna pedagogika v Európe v stručnom historickom kontexte

Rodiskom sociálnej pedagogiky je Nemecko. Za jej zakladateľa je považovaný K. Mager, ktorý v roku 1844 prvýkrát použil pojem „sociálna pedagogika“. Je predstaviteľom praktického smeru sociálnej pedagogiky a tvorcom prvej koncepcie sociálno-výchovnej činnosti, ktorá spájala poskytovanie sociálnej starostlivosti s výchovným pôsobením. Podľa neho sociálna pedagogika bola „odpoveďou na problémy modernej spoločnosti“ a mala napomáhať riešiť výchovné deficity vo výchove detí a mládeže, ktoré vznikali pri zlyhávaní rodiny a školy. Teoretické základy sociálnej pedagogiky položil P. Natorp, ktorý je svojou prácou *Sociálna pedagogika* (1974) považovaný za zakladateľa filozofického, respektíve teoretického smeru sociálnej pedagogiky. Podľa neho sa má sociálna pedagogika zameriavať najmä na spoločenské ciele výchovy a prispievať k zospoločensťovaniu človeka a k dosiahnutiu ideálnej spoločenskej jednoty. Sociálna determinácia výchovy a interakčný vzťah výchovy a spoločnosti je evidentný napríklad v jeho myšlienke: „Spoločnosť sama vychováva, je ako nástrojom výchovy, tak aj jej cieľom,“ (Galla, 1967, s. 46). Výchova mala byť zameraná najmä na socializáciu človeka a mládeže, ktorú akcentoval v reakcii na individuálnu pedagogiku, zdôrazňujúcu jedinečnosť individua. Natorp (1974, s. 90) to prezentuje aj v myšlienke: „Človek bude človekom iba v spoločnosti. Človek ako individuum existuje iba abstraktne ako atóm vo fyzike. Človek bez spoločnosti nie je človekom“.

Socializačný význam výchovy sa však objavuje už aj v antickej filozofii, napríklad u Platóna a Aristotela, z ktorých J. A. Komenský vo svojom diele často vychádza. Tieto myšlienky rezonujú prakticky vo všetkých empiricky orientovaných koncepciách a vychádzajú z novovekej empirickej gnozeológie F. Bacona, ktorý mal výrazný vplyv na celý pedagogický systém J. A. Komenského. Neskôr tento prístup vyústil do osvietenskej novovekej filozofie a pedagogiky, najmä v dielach J. Locka, C. A. Helvetia, R. Descarta, D. Diderota a ďalších. Ešte viac sa zvýraznil po vzniku sociológie, ktorá kládla dôraz na spoločenskú podstatu výchovy (výchova je činnosť spoločenská) a človeka (človek je tvor spoločenský), najmä v diele A. Comta a E. Durkheima. Myšlienky o vplyve výchovy na človeka a spoločnosť a tiež interakčný vzťah spoločnosti a výchovy sú však v plnej miere obsiahnuté už v diele J. A. Komenského, z ktorého neskôr vychádzala novoveká a osvietenská pedagogika a nesporne aj sociálna pedagogika.

Od vzniku sociálnej pedagogiky až po súčasnosť jej predstavitelia kládli dôraz na sociálnu determináciu výchovy, spájanie sociálnej starostlivosti s výchovným pôsobením na človeka a sociálne skupiny, s akcentom na aktivizáciu vlastných síl jedinca. Problematika sociálnej determinácie výchovy a vývinu

osobnosti človeka, vzťah sociálneho prostredia a výchovy, socializácia človeka, náhradná rodinná starostlivosť, problémy osirelosti a prevencia sociálnopatologických javov u detí a mládeže patrili medzi ťažiskové okruhy v predmete sociálnej pedagogiky, no vo veľkej miere sa nachádzajú už aj v diele J. A. Komenského.

2 Pedagogické dielo J. A. Komenského ako inšpirácia pre sociálnu pedagogiku

Prínos J. A. Komenského pre sociálnu pedagogiku je v súčasnosti spracovaný iba okrajovo, nielen v českej, ale aj v slovenskej sociálnej pedagogike. Pozitívne však možno hodnotiť, že na sociálno-výchovné aspekty jeho diela poukazujú sociálni pedagógovia v Čechách i na Slovensku.

B. Kraus v knihe *Základy sociální pedagogiky* (2008) v prvej kapitole pod názvom „Z histórie sociální pedagogiky“ poukazuje na prínos J. A. Komenského pre sociálnu pedagogiku v tom zmysle, že Komenský chápal výchovu ako prostriedok kultivácie človeka, ale tiež aj nápravy sveta. Ďalej upozorňuje na sociálne cítenie Komenského v prístupe ku vzdelaniu a na jeho názor, že výchovu a vzdelanie treba poskytnúť všetkým bez rozdielu stavovskej príslušnosti, bohatým i chudobným, chlapcom i dievčatám. Uvádza tiež prínos jeho diela *Informatorium školy materskej* pre sociálnu pedagogiku, kde Komenský okrem iného pripisuje veľký význam výchovnému vplyvu prostredia na človeka.

Teoretické pojednanie o vplyve Komenského diela na sociálnu pedagogiku možno nájsť aj v práci *Jan Amos Komenský: Odkaz kultuře vzdělávání* (Chocholová, Pánková, & Steiner, 2009), v ktorej sa J. Semrád a M. Škrabal (2009, s. 177–185) venujú prínosu J. A. Komenského pre sociálnu pedagogiku v štádi „Odkaz Komenského sociální pedagogice.“ Títo autori uvádzajú: „Za východisko myšlienok vážiacich sa k sociální pedagogice považujeme Komenského názory vztahující se k sociálním úkolům školy a spolupráci učitele se žáky a žáků mezi sebou jako báze výchovně-vzdělávacího procesu ve vyučování,“ (Semrád & Škrabal, 2009, s. 180). Ďalej Semrád a Škrabal (2009, s. 182) vidia prínos Komenského k rozvoju sociálnej pedagogiky v týchto oblastiach:

1. V poňatí vzdelávania ako nástroja sociálneho vývoja,
2. v zdôraznení chápania školy ako sociálneho útvaru prispievajúceho k sociálnemu učeniu,
3. v pansoficko-výchovnom poňatí vzdelania ako nástroja sociálneho zjednocovania a medzinárodného dorozumievania,
4. v poňatí univerzálnej kultúry človeka,
5. v poňatí tvorivosti vo svete ľudskej práce,
6. v uskutočňovaní zámeru Komenského v súčasnej výchovno-vzdelávacej praxi v integrujúcej sa Európe.

Značnú pozornosť sociálno-pedagogickému mysleniu J. A. Komenského venuje M. Procházka v monografii *Sociální pedagogika* (2012) v kapitole pod názvom „J. A. Komenský jako inspirace pro sociálně pedagogické myšlení.“ Podľa Procházka (2012, s. 24) Komenského dielo prináša pre sociálnu pedagogiku inšpiráciu v týchto oblastiach:

1. Idea sily výchovy a jej potenciálu pri premene spoločnosti,
2. idea demokratickosti výchovy a vzdelávania,
3. akcent na sociálnu rolu školského prostredia,
4. ucelený koncept nápravy spoločnosti výchovou.

V slovenskej sociálnej pedagogike je prínos Komenského diela pre sociálnu pedagogiku priblížený v publikácii *Dejiny sociálnej pedagogiky* (Hroncová, Emmerová, & Kraus, 2007). Táto kniha vyšla aj v Čechách na Pedagogickej fakulte UJEP v Ústí nad Labem v rámci vzájomnej výmeny fakultných publikácií pod názvom *K dejinám sociálnej pedagogiky v Európe* (Hroncová, Emmerová, & Kraus, 2008).

Prínos Komenského pre sociálnu pedagogiku bol spracovaný aj v knihe *Pedagogika sociálnej starostlivosti*, kde sú analyzované „etapy pedagogickej tvorby Komenského a jej sociálne aspekty“ a tiež sociálno-pedagogické myslenie Komenského v spise *O sirobě* (Hroncová, Emmerová, & Walancik, 2011, s. 18–24).

So zreteľom na spoločensko-historický vývoj i ideový vývoj Komenského možno jeho mysliteľsko-vychovávateľské dielo podľa D. Čapkovej (1987, s. 43) rozčleniť na 6 období. V týchto obdobiach bola jeho tvorba výrazne ovplyvnená spoločensko-politickým vývojom v 17. storočí, ktorý vtisol jeho dielam určitú pečať. V Komenského dielach z každého obdobia však možno nájsť okrem pedagogických, náboženských, filozofických a iných aspektov aj sociálno-pedagogické myslenie.

Prvé obdobie zahŕňa začiatok jeho činnosti do roku 1620 (resp. 1624 vrátane jeho zahraničných štúdií), pre ktoré bola typická jeho encyklopedická a národno-vzdelávacia tvorba. Sem možno zaradiť práce *Divadlo veškerenstva věcí*, *Poklad jazyka českého* a ďalšie. Zo sociálno-pedagogického hľadiska je zaujímavá práca *Listové do nebe*, ktorá vyšla v roku 1619 ako jeho prvá tlačená práca. V nej Komenský kritizuje sociálnu nespravodlivosť a stojí na strane chudobných.

Druhé obdobie (1620–1627) je bohaté na udalosti, ktoré poznamenali jeho tvorbu – nástup 30 ročnej vojny, víťazstvo Habsburgovcov v Bitke na Bielej Hore a protireformácia, ktoré znamenali začiatok perzekúcie českých nekatolíkov. Komenský v tomto období ešte nenachádza východisko z „labyrintu sveta“ a preto spoločenská i osobná tragédia (umiera mu aj manželka s deťmi) vtisli pečať jeho dielam, ktoré sú nazývané ako diela prvého útešného obdobia, resp. útešné práce. Tieto práce mali poskytnúť útechu nešťastným prenasledovaným českým protestantom a iným trpiacim ľuďom. Mali silný sociálno-kritický náboj. Medzi ne patria *Labyrint světa a ráj srdce*, *O sirobě*, *Pres boží*, *Trůchlivý* a ďalšie.

Zo sociálno-pedagogického hľadiska je zaujímavý najmä spis *O sirobě*. „V celom spise je viditeľná veľká láska k trpiacim osirelým deťom a hlboké sociálne cítenie k ich osudu. Zároveň v ňom kladie dôraz na to, aby vo svojom ťažkom rozpoležení nezúfali a nerezignovali, ale aby aktivizovali svoje vlastné sily pri riešení životných problémov, ktoré ich sprevádzajú. Pri prekonávaní ťažkých životných prekážok dával Komenský osirelým deťom príklady významných ľudí, ktorí sa napriek osirelosti v detstve snažili prekonávať životné prekážky a v dospelosti dosiahli významné spoločenské postavenie,“ (Hroncová, Emmerová, & Walancik, 2011, s. 21). Toto dielo si zaslúži hlbšiu sociálno-pedagogickú analýzu. Zo sociálno-pedagogického hľadiska je podnetná najmä myšlienka J. A. Komenského zameraná na aktivizáciu vlastných síl človeka pri prekonávaní zložitých životných situácií. Aktivizácia vlastných síl človeka a „pomoc k svojpomoci“ patria od vzniku sociálnej pedagogiky k jej ťažiskovým princípom. Problematika osirenia patrila v sociálnej pedagogike k hlavným oblastiam záujmu najmä v nemeckej a poľskej sociálnej pedagogike. Komenského spis *O sirobě* by mal preto byť väčšou inšpiráciou aj pre súčasnú sociálnu pedagogiku, a to aj napriek tomu, že slovenská legislatíva neumožňuje pôsobenie sociálnych pedagógov v detských domovoch.

V tomto období nachádzal Komenský pevný bod v utíkaní sa k Bohu a v odklone od tohto sveta. Toto obdobie je označované ako *predpansofické* (predvševvedné), kedy bol J. A. Komenský pod vplyvom stredovekej pasivity.

Tretie obdobie (1628–1641) zahŕňa prvý pobyt Komenského v Lešne, kde napísal najvýznamnejšie pedagogické práce didaktického charakteru a začal rozvíjať myšlienku pansofie, čiže vševedy, od čoho je odvodený aj názov tohto obdobia – *pansofické obdobie* jeho tvorby. Sem patria práce *Velká didaktika*, *Dvere jazykov otvorené* a *Informatórium školy materskej*, ktoré boli spracovávané ako súčasť širšie koncipovaného diela *Ráj český*. Mali slúžiť pre potreby českého národa a pre nápravu českej spoločnosti. V tomto období už Komenský výchovu považuje za dôležitý činiteľ vývinu osobnosti človeka i nápravy spoločnosti. U Komenského je badateľný odklon od stredovekej pasivity, typickej pre predchádzajúce obdobie, k novovekej aktivite, rozvíjanej najmä pod vplyvom empirickej filozofie F. Bacona, J. L. Vivesa a ďalších filozofov. Osobitný význam pre sociálnu pedagogiku má z tohto obdobia dielo *Informatórium školy materskej*, v ktorom Komenský položil základy cieľavedomej, systematickej výchovy človeka už v rodine, pretože deti treba od malička vychovávať podľa správnych pravidiel

múdrosti. „Všetchny hlavní větve, které má mít, vyháň strom ze svého kmene hned v prvních letech, takže později není třeba nic jiného, než aby rostly. S člověkem je tomu zrovna tak: na začátku záleží všechno, takový význam má dětství. O smysluplnosti či prázdnotě života se rozhoduje na počátku,“ (Komenský, 1987). Komenský predškolskú výchovu chápal ako základ výchovy človeka, na ktorom musí stavať škola obecná. Sociálna pedagogika venovala od svojho vzniku osobitnú pozornosť prevýchove detí a mládeže, pretože pri ich výchove zlyhala rodina a škola. Výchovné úsilie sociálnych pedagógov v procese reedukácie a resocializácie mládeže je veľmi ťažké a nie vždy účinné. Logické zdôvodnenie správnej predškolskej výchovy detí v rodine uvádza J. A. Komenský popri *Informatóriu školy materskej* (1991a) aj vo *Velkej didaktike* (1991b) a *Vševýchove* (1992b) slovami:

1. Hlavný dôvod je zřetel všenápravný.
2. Celkem vzato jsme takoví tělem, duchem, mravy, snažením, řečí, chováním, jakými nás učinila první výchova.
3. Lépe se vychovává, než převychovává, k tomu je třeba předvídat péče od dětství.
4. Je tedy pracovní i časovou úsporou, začneme-li s výchovou včas.

Pre sociálnu pedagogiku sú inšpiratívne aj mnohé myšlienky z *Velkej didaktiky*. Jeho myšlienka, že „človek sa stáva človekom len vzdelávaním“ (názov 6. kapitoly *Velkej didaktiky*) a tiež myšlienka, že „náprava sveta musí začať nápravou školy a človeka“, majú aj hlboký sociálno-pedagogický význam. Socializačný význam výchovy je evidentný napríklad v myšlienke „nerodíme sa len pre seba samých, ale aj pre Boha a pre blížnych, to jest pre spoločnosť ľudského pokolenia, aby súc v tom opravdivo presvedčení, zvykali sme si už od detstva snažiť sa a usilovať svojou službou byť prospešní čo najviac ľuďom. Až potom by bol blažený stav verejných i súkromných vecí, keby sa všetci chceli spojiť pre všeobecný prospech a keby všetci vedeli a chceli pomáhať jedni druhým,“ (Čapková, 1987, s. 49).

Štvrté obdobie (1641–1642) zahŕňa jeho krátky pobyt v Anglicku, kde Komenský napísal pansofický spis *Cesta sveta*, v ktorom sformuloval myšlienku, že vzdelanie nie je cieľom, ale iba prostriedkom k rozvoju vedy a k náprave sveta a dával v ňom návod, ako prekonať roztrieštenosť vied.

Piate obdobie (1642–1656) zahŕňa jeho pobyt v Elblongu, v Blatnom potoku a dva krátke pobyty v Lešne. Toto obdobie je označované ako *všenápravné*, pretože Komenský začal pracovať na rozsiahlom diele *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, ktoré rozčlenil do siedmich častí: *Všebudenie*, *Všeožiarenie*, *Vševeda*, *Vševýchova*, *Všerozprava*, *Všenáprava*, *Vševýzva*. Zo sociálno-pedagogického hľadiska sú zaujímavé najmä diela *Vševýchova* (Pampaedia) a *Všenáprava* (Panorthosia), v ktorých Komenský chápe výchovu ako základ všenápravného úsilia človeka, spoločnosti i sveta. Vo *Vševýchove* píše: „Všeobecné porušenie sveta sa začína v koreňoch. Preto aj všeobecná obnova sveta sa musí začať odtiaľ...“ Celá nádej na všeobecnú nápravu závisí od prvej výchovy. Ak to bude dobrá výchova, primeraná normám pravdy a dobra, potom nie je možné, aby tí, čo ňou prejdú, nevynikali nad iných. Od toho závisí aj šťastie celého života. Chyby prvej výchovy sprevádzajú človeka po celý život. Preto prvá stráž ľudského pokolenia je v kolíske, čo sa dalo v detstve ľahko napraviť, v starobe sa stáva nenapraviteľným (Pšenák, 1992, s. 20). Sociálna pedagogika od svojho vzniku zameriavala pozornosť najmä na riešenie a nápravu výchovných problémov u detí a mládeže, pričom veľký dôraz kládla na úlohu výchovy a vzdelávania v tomto procese. V tejto súvislosti kládla osobitný dôraz na sociálno-výchovnú prácu s dysfunkčnou rodinou, ktorá sa spravidla výrazne podieľa na vzniku deviantného správania u detí a mládeže. Takéto myšlienky nachádzame už vo *Vševýchove*, kde Komenský (1992b) píše:

- „Poučka (axioma) I: Zanedbávanie výchovy je skazou ľudí, rodín, ríš a celého sveta.
- Poučka II: Chyby získané v rodine vedú neskoršie k ťažkostiam v škole, cirkvi aj v štáte.“

Na nápravu chýb vo vývine mládeže odporúča J. A. Komenský vo *Velkej didaktike* (1991b) správne vzdelávanie a výchovu, pretože „niet pod slnkom inej účinnejšej cesty k naprávaní ľudských porúch ako správne vzdelávanie mládeže“.

V diele *Všenáprava* (Komenský, 1992a) je obsiahnutá Komenského myšlienka, že „náprava vecí verejných sa začína nápravou školy.“ Do tohto obdobia spadajú aj spisy 2. útešného obdobia v Komenského tvorbe, ktoré bolo ovplyvnené udalosťami v jeho osobnom živote (umiera mu druhá manželka) i tom spoločenskom. Ukončenie 30. ročnej vojny Vestfálskym mierom znamenalo koniec jeho nádeje na návrat do vlasti a preto sú diela z tohto obdobia poznačené značnou rezignáciou, smútkom a pesimizmom, ktoré však neskôr opäť prekonáva zvýšenou pracovnou aktivitou. K významným „útešným prácam“ tohto obdobia patrí *Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské*, ktorý bol mravným odkazom českému národu a zároveň sa v ňom lúčil s umierajúcou Jednotou bratskou. Z pedagogického hľadiska sú zaujímavé jeho práce napísané počas pobytu v Blatnom potoku (1650–1654), najmä *Svet v obrazoch, Škola hrou, Pravidlá mravnosti, Ako dômyselne používať knihy, hlavný nástroj vzdelávania* a iné.

Šieste obdobie (1656–1670) zahŕňa pobyt Komenského v Amsterdame, kam odchádza po vypálení Lešna v švédsko-poľskej vojne v roku 1656, pri ktorej Komenský prišiel o svoj majetok i mnoho diel, aby opäť začal „lepiť črepy rozbitých nádob“. Tu vydáva svoje najvýznamnejšie pedagogické spisy pod názvom *Veškeré spisy didaktické* (*Opera didactica omnia*) a v roku 1658 vychádza prvýkrát aj jeho *Svet v obrazoch* (*Orbis sensualium pictus*). Pracoval tiež na ďalších častiach *Všeobecnej porady*, vyústením ktorej bol spis *Výzvy Eliášove*. V ňom za nového „Eliáša“ považuje medzinárodný zbor učencov, ktorý s pomocou osvietených vládcov uskutoční nápravu skazeného sveta. Filozofickým závetom Komenského tvorby je spis *Jedno potřebné*, v ktorom vyjadruje túžbu po mieri a harmonickej jednote sveta. Nutnosť vzájomnej pomoci iným vyjadril vo svojom autobiografickom spise *Pokračování bratského napomínání...*, ktorý napísal na sklonku života, slovami: „... my kteří sme účastní přirozenosti lidské, máme pomáhat jiným, rovněž jí účastným,“ (Komenský, 1987).

Jan Amos Komenský ako filozof, pedagóg, reformátor, teológ a sociálny mysliteľ snažiaci sa o „nápravu vecí ľudských“ je veľkou inšpiráciou aj pre sociálnu pedagogiku. Okrem iného je pre ňu inšpiratívny aj výrazný Komenského demokratizmus a sociálne cítenie v prístupe ku vzdelávaniu a jeho myšlienka, že výchovu a vzdelávanie je potrebné poskytnúť všetkým, bez rozdielu stavovskej príslušnosti. Do škôl je potrebné prijímať „nielen deti bohatých a vznešených ľudí, ale všetky urodzené i neurodzené, bohaté i chudobné, chlapcov i dievčatá,“ (Váňa, 1963, s. 71). Podobnú myšlienku zdôrazňoval aj zakladateľ teoretického smeru sociálnej pedagogiky P. Natorp v knihe *Demokracia vzdelávania*, kde žiadal, aby sa vzdelanie poskytlo každému podľa miery jeho schopností, všetkým vrstvám národa, a žiadal tiež zmierniť, respektíve zrušiť triedne rozdiely vo vzdelávaní. Sociálno-pedagogický rozmer Komenského diela nie je v teoretickej rovine dostatočne rozpracovaný, ale ani docenený. Komenského myšlienky o vzájomných súvislostiach výchovy a vzdelávania s nápravou človeka, spoločnosti i všenápravou sveta sú podnetom aj pre sociálnu pedagogiku, čo možno vyjadriť aj jeho myšlienkou: „Někteří se pokoušeli napravovat školy. Jiní chtěli napravovat církve a jiní opět státy. Jestliže se však všichni současně v sobě nenapравíte a nebude-li současně napravovat všechno, co vzájemně souvisí, nikdy se nedostanete kupředu, všechno bude upadat a měnit se v chaos,“ (Čapková, 1987, s. 154).

Záver

Komenského pedagogické myšlienky sú nadčasové a predstavujú prameň múdrosti mnohých vied, ale súčasnej spoločnosti poskytujú aj zamyslenie nad jeho víziou globálneho sveta a napomínaním ľudského pokolenia, aby zmúdrelo. „Protože: I. Všichni sedíme ve velkém divadle světa: co-koli se zde děje, dotýka sa všech, neboť slunce poskytuje všem světla a Bůh očí. II. My, celé lidské pokolení, jsme jeden rod, jedna krev, jedna rodina, jeden dům: tedy právě tak jako část pomáhá svému celku a kterýkoli úd všem ostatním údům téhož těla a každý člen rodiny jinému členu téže rodiny nebo i, může li, celé rodině: tak i my, kteří jsme účastní přirozenosti lidské, máme pomáhat jiným, rovněž jí účastným. III. Bůh již na počátku stvoření svěřil každému člověku péči o každého bližního“ (Komenský, 1997). Rozporuplná doba 17. storočia, v ktorej Komenský žil, prináša mnoho analógií so súčasnosťou.

Dôkladné preskúmanie sociálno-pedagogického odkazu J. A. Komenského patrí k budúcim úlohám európskej i svetovej sociálnej pedagogiky.

Literatura

- Čapková, D. (1987). *Myslitelsko-vychovateľský odkaz Jána Amosa Komenského*. Praha: ČSAV.
- Galla, K. (1967). *Úvod do sociologie výchovy*. Praha: SPN.
- Hroncová, J., Emmerová, I., & Kraus, B. a kol. (2007). *Dejiny sociálnej pedagogiky*. Banská Bystrica: PF UMB.
- Hroncová, J., Emmerová, I., & Kraus, B. a kol. (2008). K dejinám sociálnej pedagogiky v Európe. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.
- Hroncová, J., Emmerová, I., & Walancik, M. (2011). *Pedagogika sociálnej starostlivosti*. Banská Bystrica: PF UMB.
- Chocholová, S., Pánková, M. & Steiner, M. (2009). *Jan Amos Komenský: Odkaz kultúre vzdelávania*. Praha: Academia.
- Komenský, J. A. (1987). *O sobě*. Praha: Odeon.
- Komenský, J. A. (1991a). *Informatórium školy materskej*. Bratislava: SPN.
- Komenský, J. A. (1991b). *Veľká didaktika*. Bratislava: SPN.
- Komenský, J. A. (1992a). *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda.
- Komenský, J. A. (1992b). *Vševýchova*. Bratislava: Obzor.
- Komenský, J. A. (1997). *O sobě*. Praha: Odeon.
- Kraus, B. (2008). *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál.
- Natorp, P. (1974). *Sozialpädagogik*. Schöning: Paderhorn.
- Procházka, M. (2012). *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing.
- Pšenák, J. (1992). Predslov. In J. A. Komenský, *Vševýchova* (s. 7–26). Bratislava: Obzor.
- Semrád, J., & Škrabal, M. (2009). Odkaz Komenského sociální pedagogice. In S. Chocholová, M. Pánková, & M. Steiner, *Jan Amos Komenský: Odkaz kultúre vzdelávania* (s. 177–186). Praha: Academia.
- Váňa, J. (1963). *Dejiny pedagogiky*. Bratislava: SPN.

Jolana Hroncová
Pedagogická fakulta, UMB v Banskej Bystrici